

PASVALIO 2-OJI VIDURINĖ MOKYKLA

XII b klasės mokinė

KRISTINA ŠIMOLIŪNAITĖ

LITERATŪRINIS RAŠINYS

**“Meninė detalė M.Katiliškio romano
“Užuovėja” rudens ciklo novelėse”**

1998 m.

1998 m.

Mariaus Katiliškio "Užuovėja" - romanas, sudarytas iš 12 novelių, kurias jungia keturių metų laikų ciklas. Antroji knygos pusė pradedama rudens ciklo novelėmis: "Linarūtė", "Apynojumi" ir "Kūle". Šių novelių fabula - tai lyg vynuogės stiebelis, laikas didžiulę kekę, aplipusią gausiais vaizdais, žodinga, gyva kalba, prasmingais dialogais ir spalvingų detalių lobiais. Kiekvienas daiktas čia turi savo gyvenimą, kiekviena detalė gyva savyje. Ji padeda giliau atskleisti žmogaus sudėtingus išgyvenimus, jo nuotaiką, jausmus.

Novelė "Linarūtė" įveda į rudens ciklą, buvę piktosios jėgos tyčiojasi iš žmonių ir gamtos, kur iš dangiškosios sferos nusileidžiama į požeminę. Meninės detalės čia padeda atskleisti dramatiškus herojų charakterius, tampa žmogaus likimo ženklais.

Rudens novelėje "Linarūtė", kaip ir kitose novelėse, M. Katiliškis vaizduoja tam metų laikui būdingus darbus. Šioje novelėje toks darbas - linarūtė. Jos iškėlimas į pavadinimą rodo, kad linarūtė labai svarbi šioje novelėje.

Marius Katiliškis yra labai gerai išstudijavęs aprašomus dalykus. Jis tarsi girdi, kaip linų, sustatytų gubose, galvelės žvanga, žino, kad linų, kurių "apatiniai lapeliai tebuvo pradėję gelsti ir birti", nestato į gubeles, o veža prie linmarkų. Kad linarūtė - sunkus darbas, galima sužinoti iš tokių detalių, kaip vyrų marškiniai, kurie "gręžtinai šlapi ir sujuodę". Vyrai taip smarkiai dirba, kad jų nugaros garuoja, o linų saujos tik švilpia. Linarūtės darbo aprašyme dažna detalė "lingalviai". Pasakodamas, kaip juos verčia sėtuvėmis ant žardo, autorius žino, jog "po poros savaičių lingalviai išmoks, išsistovės, ir iškūlus bus

gražių sėmenų”. Marius Katiliškis, gerai suprasdamas aprašomus dalykus, pasakoja visą “lino kančios” kelią.

Šią lino kančią pratęsia Pranis ir Kaziūnė - bene tragiškiausi veikėjai visoje knygoje. Pranis yra eksploatuojamas žmogus. Svarbiausia jo charakteristikos detalė, daug kartų autoriaus pabrėžiama, yra jo gáva. Tėvas ją spardydamas ir daužydamas, grįžęs girtas iš turgaus. Ir dabar ji “spardoma”. Pranis yra nepripažintas kaimo bendruomenėje, pašiepiamas visų. Neatsitiktinai per linarūtę jis kapoja lingalvius, juk Pranio gyvenimas - “lino kančia”, jo galvelė - linų galvelės.

Labai detaliam kuriamas Pranio įvaizdis. Esant jį didelį darbininką rodo gyslotos, sudiržusios, kietos rankos ir aštri barzda. Jam dirbant “prakaitas lašėjo su kiekvienu krestelėjimu”. Pranis rudai įdeges, baltais antakiais ir prakaito griaužiančiomis akimis”. Tačiau šie antakiai ir akys visai kitokie, kalbant su šeimininku apie mergas: “antakiai žibėjo auksu ir akių plyšeliai žybčiojo mėlynai lyg viksva įjovus”. Tai rodo Pranio susidomėjimą. Visai kitokia nuotaika, šeimininkui prasitarus apie Kaziūnę: jo pagurklis timpčioja. Kaziūnė, užkalbinta šeimininko ir užsiminus apie vieną vyrą, “mirštamai išbalo ir patamsyje jos veidas švietė kaip drobės skiautės, padžiautos ant tvoros”. Tokia detalė rodo jos jaudinimąsi, praeities prisiminimą. Santykius su Praniu vaizdžiai atspindi Kaziūnės skarutė. Pranis jaudinasi kalbėdamas su Kaziūne ir alumi “užsiliejo ant marškinių ir ant smakro”. Kaziūnė savo skarele nušluostė jo marškinius, o jiems šokant “tąja pačia skarele nušluostė prakaitą nuo kaktos”. Tai gražus rūpinimasis Praniu.

Tolesnį herojų likimą tarsi apsprendžia ne jie patys, o mitinio pasaulio ženklai. Jau pati “lino kančia” yra savaime mitinė, o lino darbų ciklo detalės tarsi lemia žmogaus likimą. Jos viena kitai supriešinamos: saulė - mėnuo, ugnis - vanduo, diena - naktis.

Pirmoje novelės pastraipoje minimas vakaras, kartu ir ugnis: “Ir vakare jos atspindžiai degė už miško, karštomis pašvaistėmis atsimušę danguje”. Tai gaisro užuomina. Jam priešpastatoma vandens detalė: “kniubo upelis”. Antroje pastraipoje aprašytas Dryžos beržynas vaizduoja dieną. Čia jis “švietė kaip naujai suręstas namas ant kalno tokiu gelsvumu, pereinančiu auksinin” (galima pajusti, kaip akina rudens saulės šviesa).

Svarbi detalė yra mėnesiena, pranašaujanti būsimą gaisrą naryčiui: ji “skėlė kibirkštis smulkučiuose rasos lašeliuose, kurie prieš rytą gal pavirs dar skaistesne šarma”. Dviejų žmonių draugystės tragišką pabaigą vaizduoja mėnulio spinduliai, kurie dryksta į žemę “lyg ašmenys kalavijų Motinos Sopulingosios vainiko”. Sopulingoji Motina išreiškia kančią. Gaisro metu mėnuo tampa tamsiai raudonas, o jį užgesinus “mėnesiena blanko”. Ir patys herojai kaip tas mėnuo dega: Praniui svyla ausys, o Kaziūnę “liepsnos tvilkė iš vidaus”. Taip aprašytos meninės detalės nulemia herojų likimus. Ypač ugnis dažna. Ji, galima sakyti, ir perspėja apie dramatišką pabaigą ir ją artina, neleidžia užmiršti.

“Linarūtėje” detalės atskleidžia ne tik išorinį novelės vyksmą, bet ir vidinį žmogaus gyvenimą, yra lemties ženklai.

Antroji rudens novelė „Apynojus“. Joje taip pat gausu reikšmingų detalių.

M.Katiliškis čia vaizduoja kitą rudens darbą - apynoju. Jis iškeliamas į pavadinimą, kaip ir „Linarūtėje“. Apynojus tarsi įrėmina novelė. Šis darbas pradeda pasakojimą apie Eliją ir juo baigiama.

„Apynojuje“ minimos dobilų, ražienų, dygstančių rugių detalės tiksliai vaizduoja rudenį kaime. Kaip ir „Linarūtėje“, vėl minima voratinklio detalė, kuri itin pabrėžia, jog tai rudens laikas.

Kai „ne karšta, o saulė šildo iš dangaus, ne vėsu, o vėjukas traukia pažeme“ prekijui Elijai tikras malonumas važinėti po kaimus. Elijo portretas kuriamas detaliai. Jo galva tankiai nužėlusi „juosva garbanota kudla“, nušiurusi barzdelė ir „judrios į geltonumą akutės“, gyvai lakstančios į visas puses, piešia žmogaus, panašaus į mitinį velnią, paveikslą. O kai išreiškia paniekinimą, jo „veidas susiraukia, palikdamas tik akis ir kaktą tarp susivėlusiu gaurų“. Mitologinėse sakmėse velnias važinėja arkliais, o šioje novelėje Elija atbulas joja ant Urnėžio kuilio, kuris „maurojo, unkštė, uksėjo ir gargaliavo lyg užburtas garo katilas“. Garo katilo detalė asocijuojasi su pragaru. Pats Elija, pamatęs skeltus nagus ir uodegą „su plaukų kuškiu ant galo“, mano, jog joja ant velnio, todėl nedrįsta net atsisukti „idant nepamatytų lenktų ragų ir priklaus snukio, iš kurio eina liepsna ir sieros dūmai“. Jis net užuodžia pragaro tvaiką. Visos šios detalės vaizdžiai piešia „kelionę į pragarą“.

Įdomiai Eliją charakterizuoja jo kelnių dirželis. Elija jį tampo, kai bara Praną. Kai jaučiasi prakilus, „patampo dukslis, ant batų drimbančias kelnes“ ir

šiai eidamas tampo kelnes arba dirželį. Tas tampymas jam suteikia daugiau pasitikėjimo savimi. Tai savotiškas Elijo ginklas prieš jį išjuokiančius žmones. Jo botkotis - dar viena svarbi detalė. Kai Eilija geros nuotaikos, botkotis skirtas tik šunims vaikyti, o kai jį išjuokia visas kaimas, Elija daužo botkočiu kumelei šonus iš visų jėgų. Tai dar vienas Elijo charakterio bruožas.

Meninės detalės labai daiktiškos, tai rodo daiktų vadinimas tikraisiais jų vardais: “markizeto dailumėlis skarelėms”, “čiupinėjo perkelio ir batisto rietimus, “iki storų ir minkštų kaip skaros kutonai lučkų”.

“Apynojuje” meninės detalės padeda atskleisti herojaus charakterį, jo santykius su aplinka.

Trečioji rudens novelė - “Kūlė”. Kalvio portretas yra vienas iš labiausiai pasisekusių visoje knygoje. Jis visur laukiamas, bet visiems svetimas ir vienišas kaip ta šermukšnio kekė jo pastogėje. Kalvę Elyzas vadina velnių kalve. Ši detalė atskleidžia sujauktą jo dvasią, kaip ir pačią sujauktą kalvę: “kalvės skurdas ir betvarkė akis badyte badė. Voratinkliai suposi pastogėse apdulkėję, kaip šerkšno aptraukti, ir stori, kad, rodos, patsai susipainiotum ir pasikartum” Toks pat susipainiojęs ir Elyzas. Jo gyvenimas - “velnio gyvenimas ir dalis!!!. Toks dažnas velnio įvaizdis todėl, kad kalvių kilmė siejama su velniais ir ugnies nešiotojais.

Ypatingą vietą užima šermukšnio detalė. Jis siejamas su mitologija: šermukšnio uogose gyvena kalvių dvasios, šios uogos gina nuo velnio ir padeda. Jos ir dabar tikrai Elyzui padeda: suvalgęs šermukšnio uogą jis pralinksmeja, lyg ir “debesys skydo”, “vėjas prablaivė dangaus plotelį”. O prieš

tai debesų detalės rodė apniukusią jo nuotaiką: “debesys neria žemai ir greiti lyg užsimanę ant vienas kito sugriūti”.

Novelės pabaigoje vėl grįžtama prie velnio įvaizdžio: Elyzas lyg velnias “užkuria peklą” - keršija mašinistui, sugadindamas kuliamąją. Tačiau atsitikus nelaimėi “kalvio rankos su visa stikline nuslydo žemėn. Jis pasijuto ištirpęs” Čia rankų detalė rodo Elyzą nesant tikrą “velnią” - juk jis tik norėjo sukliudyti mašinistui gerai dirbti, o ne jį sužeisti. Bet vėliau kalvis vis vien sudaro sutartį dirbti mašinistu ir ištiesia juodą tarsi velnio ranką. Ranka tampa svarbia detale charaktizuojant kalvį.

“Kūlė” yra paskutinė rudens novelė, todėl ir rudens detalių čia nedaug. Jau užsimenama ir apie žiemą: voratikliai “kaip šerkšnas aptraukti”.

Taigi detalės rudens ciklo novelėse tikrai labai svarbios. Jos padeda ne tik pavaizduoti metų laiką - rudenį -, bet ir yra ateities ženklai. Ypač jos svarbios nusakant herojų charakterius. Padeda visapusiškai suprasti noveles, pajusti tam tikrą nuotaiką. Tad meninė detalė daug daugiau pasako nei paprasti žodžiai.